

Het vak RK-godsdienst en de *vakoverschrijdende eindtermen* in officieel en vrij niet-confessioneel secundair onderwijs.

*Aanzet tot reflectie*¹

Bijdrage tot het goed functioneren van de school in haar geheel

In de functiebeschrijving van de leraar LBV lees je bij het Toepassingsgebied: 'de leraar in zijn integratie in de school' het volgende: *"De leraar levensbeschouwelijke vakken draagt op een verantwoorde wijze, in de mate van zijn/haar mogelijkheden en rekening houdend met de specificiteit van het betreffende levensbeschouwelijke vak, bij tot het goed functioneren van de school in haar geheel."* + *"De leraar levensbeschouwelijke vakken werkt, in de mate van zijn/haar mogelijkheden en rekening houdend met de specificiteit van het betreffende levensbeschouwelijke vak, mee aan de uitvoering van het pedagogisch project, het bijhorende schoolwerkplan of handelingsplan en het schoolreglement"*

Geactualiseerde VOET

De school heeft een inspanningsverplichting om de vakoverschrijdende eindtermen na te streven. De vraag waarop de geactualiseerde VOET een antwoord willen formuleren, is : *"Welke capaciteiten heeft een burger in Vlaanderen minimaal nodig om actief aan de samenleving te kunnen participeren en om een persoonlijk leven uit te bouwen?"* Centraal staat dus de ontwikkeling van de persoon in een multiculturele en democratische samenleving. Dit wordt geconcretiseerd in 7 toepassingsgebieden of 'inhoudelijke contexten':

'ontwikkeling van de persoon'

context 1 lichamelijke gezondheid en veiligheid

context 2 mentale gezondheid

context 3 socio-relatieve ontwikkeling

[de volgende context brengt de persoonlijke ontwikkeling en de omgeving in verband met elkaar vanuit het aspect duurzaamheid :]

context 4 omgeving en duurzame ontwikkeling

'in een democratische en multiculturele samenleving'

context 5 politiek-juridische samenleving

context 6 socio-economische samenleving

context 7 socio-culturele samenleving.

Deze inhoudelijke contexten zijn verbonden met een aantal essentiële vaardigheden of sleutelvaardigheden (de 'gemeenschappelijke stam') die toepasbaar zijn in alle pedagogische activiteiten van de school:

Communicatief vermogen, creativiteit, doorzettingsvermogen, empathie, esthetische bekwaamheid, exploreren, flexibiliteit, initiatief, kritisch denken, mediawijsheid, een open en constructieve houding, respect (waaronder : ethisch denken en handelen), samenwerken (solidariteit), verantwoordelijkheid (engagement en betrokkenheid), zelfbeeld (waaronder : oprechtheid en authenticiteit), zelfredzaamheid, zorgvuldigheid en zorgzaamheid (waar-

¹ Dit document werd gemaakt door de interdiocesane raad van de inspecteurs-adviseurs r.-k. godsdienst (IRIGSO) en goedgekeurd op de algemene vergadering van 29 april 2010.

onder : omgaan met verscheidenheid).

Samen met de vakoverschrijdende eindtermen 'leren leren' vormen de 'gemeenschappelijke stam' en de 'inhoudelijke gehelen' een ordeningskader dat het voor de school mogelijk moet maken om een overzicht te behouden. De VOET zijn niet langer graadgebonden. Dat betekent dat scholen meer ruimte krijgen om eigen keuzes te maken op basis van het schooleigen opvoedingsproject.

VOET worden in de school gerealiseerd via vak- en/of lesoverstijgende projecten. Daarnaast is er natuurlijk de inbreng vanuit de verschillende vakken en vakgebieden.

Levensbeschouwelijke bril

Het is jammer dat de nieuwe VOET geen specifieke aandacht hebben voor de levensbeschouwelijke vorming van de leerlingen. Die is nochtans wezenlijk voor de 'ontwikkeling van een persoon in een multiculturele samenleving'. Er is slechts één VOET waarin het woord levensbeschouwing voorkomt (context 7, ET 7) : "De wederzijdse beïnvloeding illustreren van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing." Waarom is geen specifiek-levensbeschouwelijke context opgenomen die aandacht heeft voor de bronnen van tradities, voor hun vormgeving in rituelen en verhalen en in een eigen ethos, voor de interlevensbeschouwelijke dialoog in een multireligieuze en -culturele wereld,...

Anderzijds zijn de VOET natuurlijk doordrongen van een levensbeschouwelijke visie, dat wil zeggen van een visie op de mens en zijn toekomst, op de samenleving en de wereld.

'Samen met anderen'

Het valt daarbij op dat deze geactualiseerde VOET een andere geest uitademen dan de eerste generatie vakoverschrijdende eindtermen die duidelijk doordrongen waren van een 'neo-liberale geest' die de klemtoon legt op de 'zelfontplooiing van het autonome individu'. Dat klinkt bijvoorbeeld wel nog door in de inleiding op de eindtermen 'leren leren' die ongewijzigd zijn gebleven : "Levenslang leren is een belangrijk aspect van zelfontplooiing. Participatie en actief burgerschap in een democratische samenleving vragen om autonoom handelende en denkende burgers die bereid zijn hun hele leven lang bij te leren"². Maar bijvoorbeeld in context 4 die duurzame ontwikkeling een prominente plaats geeft in de VOET, wordt zelfontplooiing onmiddellijk in relatie gebracht met anderen : "Van een school mag men verwachten dat ze leerlingen kansen biedt tot een mate van zelfontplooiing die hen handelingsbekwaam maakt om samen met anderen naar oplossingen te zoeken"³. Dat 'samen met anderen' lezen we bijvoorbeeld ook in eindterm 4 van context 5 : "De leerlingen zetten zich actief en opbouwend in voor de eigen rechten en die van anderen."

Ontwikkeling van de persoon

De geactualiseerde VOET zijn eerder doordrongen van een 'communautaire geest' (de mens als gemeenschapswezen). Ze stellen niet 'de zelfontplooiing van het autonome individu' centraal, maar wel 'de ontwikkeling van de persoon in de samenleving'. De 'persoon' is precies de mens gezien als een relationeel wezen. In de sleutelvaardigheden (SV) van de gemeenschappelijke stam klinkt dit bijvoorbeeld op verschillende plaatsen : aandacht voor het

² VOET@2010, p.13

³ VOET@2010, p.11

communicatief vermogen (SV1) , empathie gedefinieerd als : “rekening houden met de situatie, opvattingen en emoties van anderen” (SV5), “zich spontaan engageren” (SV10), open en constructieve houding : “rekening houden met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld” (SV16), “zich respectvol gedragen” (SV18), samenwerken omschreven als: “actief bijdragen tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen” (SV19), “verantwoordelijkheid opnemen voor het eigen handelen, in relaties met anderen en de samenleving” (SV20), zelfbeeld waartoe behoort : “het ontwikkelen van een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen” (SV22) en tot slot zelfredzaamheid geconcretiseerd in “omgaan met verscheidenheid” (SV26) en “zorg dragen voor de toekomst van zichzelf en de ander” (SV27).

Christelijke bril?

De functiebeschrijving vraagt dat de leraar LBV een bijdrage levert aan de school in haar geheel en de uitvoering van schoolwerkplannen e.d., telkens “rekening houdend met de specificiteit van het betreffende levensbeschouwelijke vak”. Het christendom is een godsdienst van de menswording en dus van de humaniteit. De mens is geen individu op zich, maar als persoon een uniek en relationeel wezen: “God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep Hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mensen” (Gn 1,27). Aandacht voor verscheidenheid is meegegeven met de schepping.

Beeld van God ‘ten voeten uit’ is de mens Jezus van Nazaret, de Christus. In de christelijke traditie is de mens allereerst een ontvankelijk wezen. Zijn bestaan is antwoord op een appèl. Wat is vrijheid? Wat is geluk? Ze zijn niet uitsluitend en niet in de eerste plaats ‘mijn project’. Geluk heeft altijd te maken met wat ik voor anderen kan betekenen en dus met verantwoordelijkheid. Vrijheid is niet: altijd en overal kunnen doen wat ik wil. Vrij word ik in de ontmoeting met de ander.

God komt aanwezig in de geschiedenis van mensen en in het bijzonder van kwetsbare mensen. “De laatsten zullen de eersten zijn.” Structuren zijn rechtvaardig wanneer ze recht doen aan elke mens. De menselijke persoon kan nooit een instrument zijn ten dienste van welk systeem dan ook. Kwetsbaar zijn ook de toekomstige generaties. Heel de schepping spreekt trouwens van God. Ze is ‘heilig’ in al haar verschijningsvormen. De mens is er om ze te behoeden en te bewaren, niet om ze uit te buiten of te vernietigen. De bijbelschristelijke traditie is realistisch én utopisch. Ze erkent de zwakheid van elke mens en de ambiguïteit van al onze menselijke inspanningen. Ze weet een plaats te geven aan lijden en eindigheid. Tegelijkertijd is het een godsdienst van de hoop en van de toekomst. Ze zoekt zin of richting en biedt een perspectief: de Liefde overwint de dood.

Explicitering, motivering en inkleuring

Wie met deze ‘christelijke bril’ de geactualiseerde VOET leest, kan alleen maar blij zijn met het ‘communitaire karakter’ dat de ‘ontwikkeling van de persoon’ centraal stelt en dat veel aandacht heeft voor het waarderen van diversiteit en voor de verantwoordelijkheid van de mens voor een duurzame ontwikkeling. Vanzelfsprekend dus dat het vak RK-godsdienst zich loyaal inschakelt in de realisering van deze VOET. Sterker nog : in dit levensbeschouwelijk vak wordt een mens- en wereldbeeld geëxpliciteerd, gemotiveerd en ingekleurd dat geconcretiseerd kan worden via de VOET.

Aanbevelingen

Vooraleer enkele VOET concreter te bekijken met de bril van het raamplan

godsdienst, zetten we een aantal meer praktische aanbevelingen op een rijtje :

1. Natuurlijk blijven voor het vak godsdienst de terreinen en de terreindoe-
len van het **raamplan prioritair**. De VOET zijn geen nieuw 'leerplan RK-
godsdienst'!
2. De VOET zijn, zoals de naam zelf zegt : '**vakoverstijgend**'. De school be-
paalt in welke jaren en graden ze accenten legt en hoe ze de realisatie
van de VOET opbouwt doorheen het schoolcurriculum en in vak- en les-
overstijgende projecten. De concrete vakken leveren natuurlijk hun bij-
drage. 'Inventariseren' van de inspanningen per afzonderlijke eindterm
en/of per vak, is niet de bedoeling van de geactualiseerde VOET! Van de
school wordt gevraagd dat ze een beleid uitstippelt waarin de VOET ge-
concretiseerd worden doorheen het schoolcurriculum (stimuleren van
het beleidvoerend vermogen van de school). "Het voorstel voor de geac-
tualiseerde vakoverschrijdende eindtermen doet een sterk beroep op
teamwerking. Niet elke leerkracht hoeft zich dus individueel een weg te
banen doorheen het nieuwe concept"⁴. In die zin kan ook vanuit de vak-
groep LBV bekeken worden waar en op welke wijze vanuit de onder-
scheiden leerplannen een bijdrage geleverd kan worden aan de realisatie
van de VOET zoals de school dit plant. Dit overleg mbt de concrete reali-
sering van de VOET op school, past eveneens in het uitstippelen van de
'verticale leerlijn'.
3. Het gaat er niet om allerlei nieuwe projecten en initiatieven op te zetten.
Bestaande projecten op school realiseren nu reeds heel wat vakover-
schrijdende eindtermen. De geactualiseerde VOET kunnen gehanteerd
worden om kwaliteit en doelstellingen van deze projecten te bekijken en
te consolideren.
4. Zich loyaal én gezond kritisch inschakelen, is wat van RK-
godsdienstleraren gevraagd wordt. '**Gezond kritisch**' betekent onder-
meer:
 - RKG-leraren (en zij niet alleen natuurlijk!) zullen gevoelig zijn voor
het gevaar dat de VOET enkel gerealiseerd worden in aparte projec-
ten. Aandacht voor duurzame ontwikkeling, voor de kwetsbare
mens, ... is niet alleen een kwestie van aparte projecten beperkt in
de tijd of alleen nagestreefd door de LBV! Deze accenten moeten
vorm krijgen in het ganse pedagogische handelen van de school.
 - Ons christelijke mens- en wereldbeeld geeft aan de VOET een eigen
inkleuring. Die visie behoeft taal en verbeelding. Het vak RK-
godsdienst (en gelukkig niet alleen dit vak!) geeft taal, biedt metafo-
ren en verhalen aan die leerlingen toerusten om zich als 'persoon te
ontwikkelen in een multiculturele samenleving'.
 - De school moet gericht zijn op de samenleving, maar mag de samen-
leving niet nahollen en zich op ondoordachte wijze storten op het
ene project na het andere. De school biedt in eerste instantie een
ruimte voor reflectie over de mens en de samenleving. Ze creëert
ook wat afstand tegenover de maatschappij met haar 'waan van de

⁴ VOET@2010, p.25

dag'. Een goede implementatie van de VOET daagt ons uit om een duurzame pedagogie te ontwikkelen.

VOET met de bril van het raamplan RK-godsdienst

Vooraleer de VOET te lezen met de bril van het raamplan RK-godsdienst, herinneren we nogmaals aan de eerste aanbeveling: het raamplan RK-godsdienst blijft prioritair. Van RK-godsdienstleraren wordt verwacht dat ze de doelen van het raamplan realiseren. Het is niet de bedoeling dat het vak 'gebruikt' wordt om allerlei andere doelen te realiseren.

De '**sleutelvaardigheden**' (SV) van de 'gemeenschappelijke stam' (zie hierboven) sluiten aan bij de grondopties van het raamplan en bij een hermeneutisch-communicatieve didactiek die jongeren wil toerusten om geleidelijk aan verantwoorde keuzes te maken. We noemen in het bijzonder⁵:

"belangrijke elementen van communicatief handelen in de praktijk brengen" (SV1), "rekening houden met de situatie, opvattingen en emoties van anderen" (SV5), "schoonheid ervaren en creëren" (SV6 en SV7), "zich spontaan engageren" (SV10), "rekening houden met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld" (SV16), "de eigen mening toetsen over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten" (SV17), "zich respectvol gedragen" (SV18), "bijdragen tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen" (SV19), "verantwoordelijkheid opnemen voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving" (SV20), "ontwikkelen van een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen" (SV22), "omgaan met verscheidenheid" (SV26), "zorg dragen voor de toekomst van zichzelf en de ander" (SV27).

Verschillende vakoverschrijdende eindtermen van de toepassingsgebieden of '**inhoudelijke contexten**' sluiten aan bij de kerndoelen, terreinen en terreindoelen (TD) van het raamplan RK-godsdienst of bij onderwerpen die ook in de godsdienstlessen aandacht krijgen. De raamplandoelen en ingrediënten geven meteen ook de specifieke invalshoek weer van het vak RK-godsdienst. We geven enkele (indicatieve en zeer partiële) voorbeelden vanuit de verschillende contexten:

- **Context 1** *Lichamelijke gezondheid en veiligheid*

ET 3 vinden evenwicht tussen werk, ontspanning, rust en beweging

Zie bijvoorbeeld terreindoelen van het terrein 'tijd' in 1B en 1A: "de articulatie van de tijd door christenen en anderen illustreren en duiden" (1A-Tijd-TD2), "het belang bespreken van de voorgegeven tijdsstructuur" (1A-Tijd-TD3), "het 'in handen nemen' en het 'uit handen geven' van de eigen tijdsbeleving verwoorden" (1A-Tijd-TD5), "vanuit een eigen levensbeschouwelijke kijk op tijd als gave en opgave nieuwe mogelijke tijdsbesteding bespreken" (1B-Tijd-TD6).

- **Context 2** *Mentale gezondheid*

ET 2 gaan gepast om met vreugde, verdriet, angst, boosheid, verlies en rouw

Deze eindterm kan natuurlijk in vele terreinen geïntegreerd worden, heel in het bijzonder wanneer het gaat om ervaringen van pijn, lijden en eindigheid in in 'Leven met grenzen' (BVL) en 'Pijn' (2A), 'Omgaan met grenzen' (5ASO),

⁵ VOET@2010, p. 15-16.

‘Wat ervaar ik aan de grenzen van het samenleven?’ (5BSO) en ‘Lijden en hoop’ (5TSO). In het bijzonder komt telkens aan bod hoe christenen omgaan met deze ervaring in het licht van het evangelie.

- In de relationele en seksuele vorming op school spelen hopelijk ook de LBV een rol. Expliciet gebeurt dat voor het vak RK-godsdienst in de terreinen ‘Wat is samenleven in liefde?’ (5BSO), ‘Bemind worden en liefhebben’ (5ASO) en ‘Liefde en vriendschap’ (6TSO). Maar deze vorming is natuurlijk niet alleen gebonden aan deze terreinen. Zo bijvoorbeeld in het terrein ‘Een cultuur van ontmoeten’ (4ASO), terreindoel 5: “de plaats van seksualiteit en lichamelijke in een cultuur van liefde en ontmoeting aangeven”. Een school dient aan te geven hoe ze doorheen de verschillende jaren de relationele en seksuele vorming gestalte geeft. Volgende VOET krijgen daarin een plaats :

Context 2 Mentale gezondheid

ET 4 aanvaarden en verwerken hun seksuele ontwikkeling en veranderingen in de puberteit

ET 5 kunnen zich uiten over en gaan respectvol om met vriendschap, verliefdheid, seksuele identiteit en geaardheid, seksuele gevoelens en gedrag

Context 3 Sociorelationele ontwikkeling

ET 1 kunnen een relatie opbouwen, onderhouden en beëindigen

ET 3 accepteren verschillen en hechten belang aan respect en zorgzaamheid binnen een relatie

ET 7 bespreken opvattingen over medische, psychische en sociale aspecten van samenlevingsvormen, veilig vrijen, gezinsplanning, zwangerschap en zwangerschapsafbreking

ET 8 uiten onbevangen en constructief hun wensen en gevoelens binnen relaties en stellen en aanvaarden hierin grenzen

Het raamplan RK-godsdienst vraagt bijvoorbeeld in het terrein ‘Bemind worden en liefhebben’ (5ASO): “de gangbare opvattingen over relaties kritisch te confronteren met evangelische grondhoudingen” (TD 7) en “het omgaan met kwetsuren en gebrokenheid in een liefdesrelatie te bespreken” (TD5), in ‘Liefde en vriendschap’ (6TSO): “grondhoudingen voor een duurzame liefde op te sporen, te expliciteren en te confronteren met bijbelse leefsleutels” (TD3).

- Omgaan met verschil is essentieel in het vak RK-godsdienst dat gericht is op de pluraliteit (zie de grondopties). Expliciet komt dit aan bod in het 2de jaar van de 2de graad. Volgende VOET behandelen het omgaan met verschil :

Context 3 Sociorelationele ontwikkeling

ET6 doorprikken vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik

ET9 zoeken naar constructieve oplossingen voor conflicten

ET11 gebruiken cultuur- en kunstuitingen om begrip op te brengen voor de leefwereld van anderen

Context 7 Socio-culturele samenleving

ET2 gaan constructief om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen

ET5 geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten

Deze VOET kunnen bijvoorbeeld een eigen inkleuring krijgen vanuit volgende terreindoelen van het terrein ‘Omgaan met verschil’ in 4ASO: “bespreken

welke vragen mensen zich stellen bij de ervaring van verschil” (TD1), “de omgang van Jezus en de christenen met anders-zijn opsporen en in verband brengen met godsbeeld” (TD3), “het omgaan met verschil als uitdaging voor het opbouwen van een levensbeschouwelijke identiteit bespreken” (TD5).

- De vroegere aparte eindtermen voor muzisch-creatieve vorming zijn geïntegreerd in de stam en in verschillende contexten. Kunst en cultuur, het appreciëren van schoonheid (“esthetische bekwaamheid” – SV 6 en 7), zijn ook belangrijk in het godsdienstonderwijs. We noemen volgende VOET :

Context 2 : Mentale gezondheid

ET7 gebruiken beeld, muziek, beweging, drama of media om zichzelf uit te drukken

ET8 herkennen de impact van cultuur- en kunstbeleving op het eigen gevoelsleven en gedrag en dat van anderen

Context 7 Socio-culturele samenleving

ET6 gaan actief om met de cultuur en kunst die hen omringen

ET7 illustreren de wederzijdse beïnvloeding van kunst, cultuur en techniek, politiek, economie, wetenschappen en levensbeschouwing

- De eindtermen van context 4 over *duurzame ontwikkeling* zijn ondermeer gericht op : “kennis en inzicht in duurzaamheidsvraagstukken, maar ook met aandacht voor het ontwikkelen van waarden en normen, want men mag ethische dilemma’s niet uit de weg gaan”; “het belang van een aangepaste individuele leefstijl indien men oprecht oplossingen wil zoeken”; “de rol van het participeren aan het maatschappelijke debat om samen met anderen te zoeken naar wegen die leiden naar mogelijke oplossingen”⁶. Dit vertaalt zich in volgende VOET :

Context 4 Omgeving en duurzame ontwikkeling

ET1 participeren aan milieubeleid en –zorg op school

ET2 herkennen in duurzaamheidsvraagstukken de verwevenheid tussen economische, sociale en ecologische aspecten en herkennen de invloed van techniek en beleid

ET3 zoeken naar mogelijkheden om zelf duurzaam gebruik te maken van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen

ET4 zoeken naar duurzame oplossingen om de lokale en globale leefomgeving te beïnvloeden en te verbeteren

ET5 tonen interesse en uiten hun appreciatie voor de natuur, het landschap en het cultureel erfgoed

ET6 voelen de waarde aan van natuurbeleving en het genieten van de natuur
Aanknopingspunten met terreinen als ‘Kiezen’ (2de jaar 2de graad), ‘Wat is menswaardig samenleven?’ (5BSO) en ‘Samenlevingsopbouw tussen inspiratie en appèl’ (5TSO) en ook ‘Levensbeschouwing en ethiek’ (5ASO), liggen voor de hand. Zie ook bijvoorbeeld het ingrediënt “het conciliair proces rond gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping” in het terrein ‘Leven als christen’ (6ASO).

De houding tov de natuur komt expliciet aan bod in BVL en 2A in het terrein ‘Aarde/natuur-lichamelijkheid’ : “het omgaan met de natuur verduidelijken vanuit een christelijke kijk op leven en God” (TD2 in 2A).

- Context 6 Socio-economische samenleving

⁶ VOET@2010, p.11

In deze context worden o.a. VOET geformuleerd over het vraagstuk van de armoede en de opvattingen over welvaart en welzijn :

ET2 toetsen de eigen opvatting aan de verschillende opvattingen over welzijn en verdeling van welvaart

ET3 zetten zich in voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld

ET8 geven kenmerken, mogelijke oorzaken en gevolgen van armoede aan

- Uit context 7 : *Socio-culturele samenleving*, noemen we nog volgende VOET :

E1 beschrijven de dynamiek in leef- en omgangsgewoonten, opinies, waarden en normen in eigen en andere sociale en culturele groepen

E3 illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit

Vanuit het raamplan RK-godsdienst is het belangrijk om : “de band te leggen tussen sociaal rechtvaardig zijn en een evangelische spiritualiteit” (‘Samenlevingsopbouw’-5TSO-TD6) en “de praktische consequenties voor christenen van het ‘beeld van God zijn’ op het vlak van sociale rechtvaardigheid, wereldgeweten en omgang met de (rijkdommen van de) aarde op te sporen en te actualiseren” (‘Leven als christen’-6ASO-TD5).

- Tot slot vermelden we nog uit context 7 ET4 :

“Leerlingen trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie”

Via deze eindterm krijgt ‘vredesopvoeding’ een plaats.